Badania biograficzne i narracyjne w perspektywie interdyscyplinarnej. Aplikacje – Egzemplifikacje. Dylematy metodologiczne, red. M. Piorunek, Wydawnictwo UAM, Poznań 2016, ss. 314

Wrocławski Rocznik
Historii Mówionej
Rocznik VII, 2017
ISSN 2084-0578

DOI: 10.26774/wrhm.178

Rosnąca popularność badań biograficznych i narracyjnych, ich dynamiczny rozwój oraz wykraczanie poza ramy *stricte* naukowych dociekań sprawiają, że dzisiaj zamiast o badaniach biograficznych należy mówić raczej o perspektywie biograficznej. Pojęcie to obszerniej, a przez to dokładniej, jak argumentuje Kaja Kaźmierska¹, opisuje to, co obecnie dzieje się w obszarze zainteresowań biografią. Jeśli za przywołaną Autorką wskazać, że wśród inicjatyw w tej dziedzinie mamy wiele działań pozanaukowych, sporo naukowych, choć uznających za empiryczny materiał biograficzny to, co nim tak naprawdę nie jest, i takich wreszcie, które cechuje metodologiczna świadomość w posługiwaniu się określonymi procedurami gromadzenia, opracowywania, analizy i interpretacji danych, to recenzowana publikacja zawiera wiele przykładów badań, które można właśnie do tej trzeciej kategorii zaliczyć.

W monografii zamieszczono siedemnaście tekstów będących pokłosiem obrad sesji zatytułowanej *Badania narracyjne i biograficzne w naukach humanistycznych i społecznych*, która odbyła się podczas IV Transdyscyplinarnego Sympozjum Badań Jakościowych w Poznaniu w 2015 r. Ich autorzy omawiają i analizują własne doświadczenia z pracy w terenie, skupiając się przy tym nie tyle na uzyskanych wynikach, ile na samym procesie badawczym.

Monografia jest zatem nade wszystko szerokim oglądem potencjalnych możliwości zastosowania metod biograficznych i narracyjnych w perspektywie interdyscyplinarnej, koncentruje się jednak nie na rezultatach przeprowadzonych [...] badań – te przywoływane są zaledwie kontekstowo czy ilustracyjnie – lecz na aspektach metodologicznych dotyczących ich projektowania, realizowania, interpretowania, ale i możliwości praktycznego wykorzystania (s. 13).

Tom otwiera artykuł autorstwa Magdaleny Piorunek, który stanowi wprowadzenie do dalszych rozważań. Autorka przywołuje rozróżnienie

¹ K. Kaźmierska, *Badania biograficzne w naukach społecznych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. IX, nr 4 (2013), s. 6–7.

badzeń ilościowych i jakościowych w naukach społecznych i przypomina, że dzisiaj ten dychotomiczny niegdyś podział nie jest już tak oczywisty. Zwraca uwagę na swoisty boom jakościowy w metodologii nauk humanistycznych i społecznych w ostatnim ćwierćwieczu. Podkreślając różnorodność składających się na monografię tekstów, daje wyraz zróżnicowaniu podejść badawczych w badaniach biograficznych i narracyjnych. Wtórzy przy tym Kaźmierskiej, gdy ta zauważa, że od kilku dekad posługują się nimi socjologowie, pedagodzy, psychologowie, pracownicy socjalni, doradcy zawodowi, a ostatnio też historycy i artyści, który to wielogłos uznaje jednocześnie za siłę i słabość perspektywy biograficznej².

Następujący po tekście wstępnym artykuł autorstwa Bernadetty Jondy i Reinholda Sackmanna ma charakter porządkujący. Autorzy wyjaśniają różnice między badaniami biograficznymi a analizą biegu życia. Te dwie – pozornie podobne, choć zupełnie różne – strategie badawcze bazują na odmiennościach życiorysu i biografii. O ile życiorys ma na celu ukazanie biegu życia jednostki ujętego w schematyczne, konwencjonalne ramy, o tyle biografia skupia się na opisie życia jednostki z indywidualnej perspektywy. Analizy biegu życia koncentrują się na identyfikacji społecznych oczekiwań i modeli działania, badania biografii – na ukazaniu subiektywnej historii życia jednostki. Mimo tych różnic każda ze strategii pozwala na realizację podobnych celów badawczych.

Pozostałe teksty lokują się w ramach jednej ze wskazanych kategorii, chociaż można stwierdzić – nie tylko na podstawie artykułów zawartych w recenzowanym tomie – że po analizie biegu życia polscy badacze sięgają dość rzadko.

Stosunkowo nowe na polskim gruncie zastosowanie perspektywy biograficznej ukazuje kolejny artykuł. „Odbudować przeszłość, aby odzyskać przyszłość. Narracje życia kobiet okresu komunizmu”, to tytuł projektu badawczego, z którego realizacji refleksjami podzieliły się Izabela Skórzyńska, Claudia Florentina Dobre, Bernadetta Jonda i Anna Wachowiak. Realizatorzy, posługując się głównie techniką wywiadu narracyjno-biograficznego, odwołują się do tradycji *oral history*, traktując swoje rozmówczynie w kategoriach świadków historii. Dzięki położeniu akcentu na przebieg pracy badawczej w realizacji projektu, możliwe stało się uchwycenie specyfiki relacji

² *Ibidem*, s. 6. Zob. również *eadem*, Wstęp, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2012, s. 9–10.

badacz–narrator, ale też problemów, jakie relacja ta rodzi i związanych z nimi pułapek badawczych.

Tym ostatnim uwagę w swoim artykule poświęca Rafał Beszterda. Sięgając do własnych doświadczeń badacza-etnologa, charakteryzuje podstawowe trudności, z jakimi mierzą się realizatorzy badań o charakterze jakościowym. Pułapki w pracy badawczej dzieli na warsztatowe i kulturowe. Wśród tych pierwszych najczęściej występują: brak odpowiedniego przygotowania do prowadzenia wywiadu, nieumiejętna realizacja etapu wprowadzającego do wywiadu, nieadekwatny język wywiadu, trudności z koncentracją uwagi podczas realizacji badania oraz problem z rzetelnością transkrypcji. Drugie natomiast ogniskują się wokół problemu różnic kulturowych oraz uzgadniania znaczeń i stanowią kwestię skomplikowaną, choć należącą przecież „do kanonu podstawowych zagadnień dotyczących kontaktów międzyludzkich” (s. 86).

O kulturowych pułapkach i problemach badacza związanych z różnicą kultur pisze również Karol P. Kaczorowski, który porusza dwa zagadnienia. Pierwszym jest odmiennność kulturowa i zasadność stosowania w badaniu innych kultur podejścia jakościowego. Drugie to wskazanie na różnorodność strategii badawczych mieszczących się w perspektywie biograficznej. Artykuł ma walory głównie syntetyzujące i systematyzujące wiedzę, jego najciekawszą część stanowi jednak – niestety bardzo krótkie – sprawozdanie Autora z własnej pracy badawczej. Charakteryzując kontekst i główne założenia badań młodych kurdyjskich migrantów w Stambule, odniósł się przede wszystkim do trudności, jakie napotkał podczas pilotażu. Okazało się, że zbudowanie niezbędnego dla wywołania długich, spontanicznych, jednorazowych narracji klimatu wzajemnego zaufania jest bardzo trudne w toku badań prowadzonych wśród przedstawicieli innych kultur. Ponadto uzyskana w ten sposób narracja nie zawsze może zostać poprawnie odczytana przez badacza wywodzącego się z innego kręgu kulturowego niż badani.

Następne dwa artykuły, autorstwa Magdaleny Piorunek i Wandy M. Dróźki, poświęcone zostały zastosowaniu metody biograficznej w badaniu karier zawodowych. Warto zauważyć, że ostatnia dekada przyniosła relatywnie dużo takich analiz, co uwarunkowane jest zmianami związanymi z transformacją ustrojową. Te wpłynęły bowiem nie tyle na „ilościową”

charakterystykę karier zawodowych, ile na ich „treść”, stąd też podejście jakościowe stało się adekwatne³.

Piorunek omawia zależności między biografią a karierą zawodową jednostki. Obszernie prezentuje założenia i metodologię badań, których wyniki pozwoliły ustalić, „jak poszczególni ludzie konstruują swoją zawodową drogę w warunkach transformacji charakteryzujących przełom XX i XXI wieku na rynku pracy” (s. 104). Wykorzystując technikę wywiadu narracyjno-biograficznego, Autorka dokonała „analizy relacji człowiek – świat pracy w kontekście całonizyjowego rozwoju jednostki i przemian świata” (s. 115). Jednostkowa perspektywa retrospektywna umożliwiła nie tylko uzyskanie danych niezbędnych do opracowania typologii wizji ludzkiego życia, lecz także – odkrycie jednostkowych percepcji makrostrukturalnych przemian w świecie pracy.

Również Dróźka kieruje zainteresowanie badawcze ku transformacjom ostatniego ćwierćwiecza. Materiałem, na którym pracuje, są pamiętniki i autobiografie nauczycieli, a przyświecającym Autorce celem jest ukazanie wewnętrznej perspektywy „dokonujących się w Polsce przemian, wraz z ich pozytywnymi i negatywnymi konsekwencjami dla poszczególnych nauczycieli, zawodu nauczycielskiego, polskiej edukacji, kultury i życia społecznego” (s. 119). Dzieląc się doświadczeniami i refleksjami z pracy badawczej, zapoczątkowanej na przełomie 1989/1990 r., zwraca uwagę na dewaluację badań biograficznych w ostatnich latach. Coraz częściej brakuje im należytej refleksji teoretycznej i empirycznej, a ich wynikom – głębi. Odnosząc się bezpośrednio do efektów badań własnych, wskazuje, że intensywne przemiany społeczno-kulturowe, zachodzące od 1989 r., w istotny sposób wpływają na funkcjonowanie sfery edukacji i jej aktorów, jedna przy tym „kwestia zdaje się mieć rangę nadrzędną: jak spowodować oraz sensownie łączyć trwałe i ważne wartości, normy, zasady życia społecznego, które dziedziczymy z naszej tradycji kulturowej i narodowej, z wartościami i zasadami życia wnoszonymi przez nieuchronną nowoczesność, modernizację?” (s. 137).

Nie mniej częstym niż kariery zawodowe tematem, do rozpoznania którego badacze stosują perspektywę biograficzną, są badania migrantów. Czyniąc ich biografie przedmiotem swoich naukowych dociekań, Joanna

³ I. Grabowska-Lusińska, E. Jaźwińska, *Mobilność przestrzenna, społeczna i kariery zawodowe migrantów: cele, problemy i podejścia badawcze*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, 2(2012), s. 71–104.

Kozielska przekonująco dowodzi, że zastosowanie podejścia biograficznego pozwoli na dokonanie głębszej analizy zjawiska, „wskazanie znaczących czynników, zdarzeń, powodów, które miały wpływ na migracyjne losy badanych, w tym doświadczenia zawodowe i osobiste” (s. 147). Trudno się wprawdzie zgodzić z Autorką, że w badaniach „fenomenu polskich postakcesyjnych migracji zagranicznych brakuje refleksji na temat doświadczeń biograficznych polskich emigrantów” (s. 144)⁴, warto jednak docenić zastosowane rozwiązanie metodologiczne. Autorka sięga w swoich badaniach do źródeł stanowiących zarazem nawiązanie do tradycyjnej metody biograficznej i swoiste w stosunku do niej *novum*, bierze bowiem na warsztat blogi (będące niejako współczesnymi odpowiednikami tradycyjnych pamiętników) i fora internetowe (aczkolwiek nie ogranicza się wyłącznie do nich). Pozostaje mieć nadzieję, że końcowy efekt pracy badawczej będzie współmierny do wielości i różnorodności materiału poddawanego przez Autorkę wielokierunkowej analizie.

Zjawisko migracji i jego głównych aktorów poddaje naukowemu oglądowi także Grażyna Teusz, dla której jednak biografie jednostkowe stanowią punkt wyjścia do konstruowania biografii rodzinnych.

W sposób przewrotny walory skonstruowanej przez Fritza Schützego techniki badawczej podkreśla w swoim tekście Marta Bożewicz. Opisując proces powołania do kapłaństwa, Autorka wskazuje, że stanowi ono strukturę biograficzną składającą się ze sprzeczności, wymykającą się przez to koncepcji przywołanego badacza. Z jednej bowiem strony zakłada świadomą decyzję o realizacji pewnej drogi życiowej, pewnego rodzaju kariery zawodowej (sprawstwo), z drugiej zaś – poddanie się „boskiej woli” i całkowitą rezygnację z robienia planów, w efekcie – bezład i rezygnację ze sprawczości (trajektorię). Wydaje się jednak, że to właśnie zaproponowana przez Schützego metoda pozwoliła na ukazanie tych sprzeczności.

Ważne miejsce w publikacji zajmują artykuły skupiające uwagę na eksplikacji badań biograficznych w praktyce poradniczej. Najciekawszą spośród kilku propozycji zawiera w swoim artykule Justyna Deręgowska,

⁴ W ostatnich latach do metody biograficznej sięgały m.in. I. Grabowska-Lusińska i E. Jaźwińska (zob. *Kariery i mobilność społeczno-zawodowa migrantów poakcesyjnych*, red. E. Jaźwińska, Warszawa 2013), z jej zastosowaniem realizowany był także projekt FP7-PEOPLE-2012_ITN „Changing Employment” (zob. M. Karolak, *Migranci powrotni z Wielkiej Brytanii do Polski – przyczyny powrotów z perspektywy biograficznej*, „Opuscula Sociologica”, nr 2 (12) (2015), s. 37–52).

według której badania takie mogą pomóc w stworzeniu modelu wielowymiarowego wspierania rodzin doświadczonych chorobą nowotworową dziecka. Autorka podejmuje również, chociaż w sposób dość skrótowy, problem etyki i moralności w badaniach biograficznych w obszarze tematów wrażliwych, co wydaje się kwestią coraz ważniejszą, także ze względu na coraz większą powszechność tego typu badań w codziennych działaniach nie zawsze odpowiednio do tego przygotowanych praktyków.

Z kolei Agnieszka Skowrońska-Pućka proponuje, by jedną z technik badawczych stosowaną w strategiach jakościowych, tj. wywiad pogłębiony, uczynić dodatkowo narzędziem diagnostycznym, czego zalety uzasadniła odwołaniem do przykładu własnych badań problemu (przed)wczesnego macierzyństwa.

Marek Podgórny i Violetta Drabik-Podgórna zajęli się zagadnieniem coachingu, przywołując w swoim artykule refleksje z realizacji projektu „Coaching akademicki”. Autorzy, poza znakomitym, moim zdaniem, scharakteryzowaniem idei coachingu, czynią wiele interesujących spostrzeżeń z perspektywy andragogicznej i poradowniczej. Rozmowy coachingowe potraktowali jako wywiady narracyjne, z czego wynika późniejsza metoda ich analizy. W swoich dociekaniach naukowych zastosowali koncepcję Life Design, która pojawiła się „jako odpowiedź na potrzebę nowego modelu pomagania w rozwoju, podkreślającego ludzką elastyczność, zdolności adaptacyjne oraz uczenie się przez całe życie”. Opisując realizację projektu „Coaching akademicki”, Autorzy poza interesującymi wynikami uzyskali wiele wskazań odnośnie do własnej praktyki badawczej.

Kalina Kukielko-Rogozińska i Krzysztof Tomanek podjęli zagadnienie analizy narracji. Za cel obrali „pokazanie drogi intelektualnej, jaką przeszli [...] w trakcie analizy materiału, na który składają się wypowiedzi pisane i fotografie”. Materiał badawczy stanowił blog *Looking for Marshall McLuhan in Afghanistan*, a praca nad nim doprowadziła ich do postawienia pytania o nowy sposób wykorzystania metody narracyjnej. Tekst prezentuje – podobnie jak artykuł Kozielskiej – „starą” metodę w nowej „odsłonie” i stanowi interesującą propozycję analityczną dla współczesnych badaczy.

Kolejny tekst zasługuje na szczególną uwagę ze względu na praktyczno-społeczne motywacje przyświecające Autorce. Artykuł Dominiki Łęckiej traktuje bowiem o doświadczeniach poddawanej badaniu techniką wywiadu osoby znajdującej się w sytuacji problemowej. Autorka wykazała, że osoba taka może zastosować jeden z dwóch wyodrębnionych typów narracji: problemową albo ukrytą. Dla badacza ta druga stanowi wyzwanie, i to zarówno na etapie pracy w terenie, jak i analizy zebranego materiału.

Istotne jest jej wydobycie; umiejętność ta „wykorzystana w badaniach empirycznych może przynieść korzyści zarówno dla badań narracyjnych, jak i dla praktyki w zakresie psychologii, pracy socjalnej czy socjologii” (s. 201).

Psychologowie i pracownicy socjalni czerpać mogą również z doświadczeń i wyników badań Waldemara Świętochowskiego, który przybliży w swoim tekście metodę genogramu. W wersji zaproponowanej przez Autora jest to „graficzny schemat konstelacji rodzinnych, obejmujący co najmniej trzy pokolenia”, który może wzbogacić repertuar jakościowych metod badania rodziny. Propozycja stanowi, jak podkreśla sam Autor, eksploracyjną, a nie konfirmacyjną, strategię badawczą.

Z tekstem Świętochowskiego koresponduje zamykający monografię artykuł Sławomira Krzychały i Michała Kłapocińskiego, którzy, pozostając w kręgu badań klinicznych, przybliżają metodę Otwartego Dialogu (ODA – *open dialogue approach*). Opierając swoje dociekania na Mannheimowskim podziale wiedzy na komunikatywną i koniunktywną, charakteryzują metodę dokumentarną. Argumentują, że może ona zostać wykorzystana do pogłębionego wglądu w dynamikę dialogu prowadzonego na różnych poziomach w trakcie sesji rodziny. Metoda (interpretacja) dokumentarna jest praktycznie nieobecna w polskiej literaturze przedmiotu, tekst ten zatem niewątpliwie należy uznać za ważny i wzbogacający pole analiz biograficznych.

Interdyscyplinarny charakter publikacji stwarza możliwość nie tylko szerszego oglądu zjawiska, pełniejszego ujęcia tematu i lepszego zrozumienia, lecz także integracji wiedzy pochodzącej z wielu dyscyplin badawczych oraz doświadczeń pochodzących z różnych praktyk badawczych.

W publikacji zostało poruszonych wiele wątków metodologicznych, teoretycznych i empirycznych, których wspólny mianownik stanowi perspektywa biograficzna. Poszczególne wątki ukazują próby zastosowania perspektywy biograficznej nie tylko w różnych dyscyplinach naukowych, lecz także w różnych wymiarach rzeczywistości społecznej. Książkę warto polecić wszystkim, którzy realizują projekty badawcze z wykorzystaniem warsztatu właściwego jakościowym strategiom badawczym oraz tym, którzy zastanawiają się nad wyborem takiego podejścia. Teksty te bowiem „mogą stanowić asumpt do świadomej, pogłębionej refleksji nad możliwościami i ograniczeniami tego typu metod w praktyce badacza, zarówno doświadczonego już w realizacji weryfikacji empirycznych, jak i dopiero planującego ich podjęcie” (s. 16).

Jolanta Kluba
Wrocław